

Є.І. Івченко

МОДЕЛІ ІНФОРМАЦІЙНИХ СИСТЕМ ДЛЯ УПРАВЛІННЯ ПІДПРИЄМСТВАМИ СПОЖИВЧОЇ КООПЕРАЦІЇ

У статті проведено аналіз особливостей підприємств споживчої кооперації України, які впливають на управління підприємствами. Розглянуто технології обробки економічної інформації в системах управління та моделі інформаційних систем для підприємств споживчої кооперації. Запропоновано модель інформаційної системи для управління підприємствами споживчої кооперації

Ключові слова: інформаційна система, модель, підприємство споживчої кооперації, розподілена обробка інформації, система управління, технологія, управління підприємством.

Постановка проблеми. Споживча кооперація України бере свої витoki ще з ХІХ сторіччя, коли у м. Харкові в жовтні 1866 року було організовано перше споживче товариство.

В подальшому, з розширенням кооперативного руху в інших регіонах України, насамперед в сільській місцевості, споживчі товариства почали об'єднуватися в спілки (районні, обласні), які у червні 1920 року на своєму об'єднаному засіданні прийняли рішення про створення Всеукраїнського центру споживчої кооперації - Вукоопспілки, яка згодом була перейменована в Укоопспілку і об'єднує сьогодні 1,2 млн. пайовиків [1].

Статтею 1 Закону України «Про споживчу кооперацію» встановлено, що споживча кооперація в Україні – це добровільне об'єднання громадян для спільного ведення господарської діяльності з метою поліпшення свого економічного та соціального стану (здійснення торговельної, заготівельної та іншої діяльності, не забороненої чинним законодавством України, сприяння соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, участь у міжнародному кооперативному русі) [2].

У 1992 році Укоопспілка вступила до складу Міжнародного кооперативного альянсу і стала повноправним членом цієї авторитетної міжнародної організації. Споживча кооперація базується і функціонує на принципах, визначених Генеральною Асамблеєю Міжнародного кооперативного альянсу в 1995 році [1].

Відповідно частини першої статті 111 Господарського кодексу України, споживча кооперація є системою самоврядних організацій громадян (споживчих товариств, їх спілок, об'єднань), а також підприємств та установ цих організацій, самостійною організаційною формою кооперативного руху [3].

Головна соціально-економічна засада кооперації – це економічна самоорганізація людей з метою захисту своїх прав та інтересів.

Трансформаційні зміни в соціально-економічних відносинах, перехід до ринкової економіки визначили необхідність проведення кардинальних реформ кооперативних відносин та організаційно-правових і господарських засад діяльності споживчої кооперації, перетворення її у дієздатну й конкурентноспроможну соціально-господарську систему.

Для створення конкурентоздатних підприємств споживчої кооперації (ПСК) необхідно здійснити цілий ряд організаційно-управлінських заходів і структурних змін, які потребують глибокого наукового аналізу та розробки практичних рекомендацій щодо інноваційного розвитку ПСК.

З прийняттям Постанови XX з'їзду споживчої кооперації України від 18.03.2009р. ПСК отримали завдання щодо підвищення ефективності господарювання й удосконалення економічного механізму функціонування, забезпечення комп'ютеризації всіх товарно-облікових операцій [4, С.124] і впровадження уніфікованого програмного забезпечення [4, С.125] за рахунок технічного переоснащення, використання інноваційних технологій та сучасного обладнання [4, С.126].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Теоретичні засади кооперативного руху та шляхи щодо його удосконалення розроблені видатними вченими минулого Р. Оуеном, А. де Сен-Сімоном, Ш. Фур'є, В. Кінгом, М. Кондратьєвим, Д. Чаяновим та іншими.

Величезний внесок у встановлення та розвиток кооперації в Україні зробили українські вчені, передусім М. Туган-Барановський.

Розгляду питань вдосконалення діяльності системи споживчої кооперації в Україні та управління ПСК присвячені праці вітчизняних науковців С. Бабенка, В. Гейця, І. Маркіної, М. Рогози, П. Саблука, В. Семченка, А. Чухна і т.д..

Економічні проблеми, які виникають в процесі аналізу господарської діяльності підприємств споживчої кооперації, досліджуються в [5, 6, 7]. Соціально-політичні та економічні проблеми управління і сталого розвитку підприємств споживчої кооперації: пов'язані з управлінням суспільством та виробництвом розглянуті в [8, 9, 10].

Аналіз результатів наукових досліджень показує, що стан і проблеми кооперативної діяльності, управління підприємствами споживчої кооперації в Україні є актуальними аспектами сьогодення, вони потребують постійного дослідження, особливо зараз, коли в умовах світової економічної кризи Україна крокує шляхом інноваційного розвитку.

Метою статті є дослідження особливостей підприємств споживчої кооперації України, які впливають на управління підприємствами, аналіз технологій обробки економічної інформації в системах управління і моделей інформаційних систем для управління підприємств споживчої кооперації та визначення моделі інформаційної системи для управління підприємствами споживчої кооперації.

Матеріали і результати досліджень. Споживча кооперація розвиває більш ніж 25 видів господарської діяльності у таких галузях як торгівля, заготівлі, виробництво, транспорт та будівництво, послуги.

Господарську діяльність споживча кооперація здійснює через розгалужену мережу торговельних, заготівельних та виробничих підприємств. Тільки у сфері кооперативної торгівлі нараховується більше 27,8 тис. роздрібних підприємств і 8,2 тис. підприємств масового харчування. Їх річний товарообіг складає 1,5 млрд. грн.

У споживчій кооперації функціонує близько 3,1 тис. виробництв, які випускають товарів на 460 млн. грн. у рік. Діє також заготівельна мережа, яка інтегрована з первинною переробкою сировини. Заготівельний обіг становить 380 млн. грн. у рік. У необоротних активах розміщено 2,9 млрд. грн..

Підготовку фахівців для системи споживчої кооперації здійснюють Полтавський університет економіки і торгівлі, Львівська комерційна академія, два інститути та 20 кооперативних технікумів й коледжів.

До складу Центральної спілки споживчих товариств (Укоопспілки) входять: Кримська республіканська спілка споживчих товариств; 21 облспоживспілка; 251 райспоживспілка; 202 районних, 92 міських, 1354 сільських споживчих товариств; 7293 інших господарюючих об'єктів [1].

Не зважаючи на такий значний ресурсний, кадровий та управлінський потенціал система споживчої кооперації України не в повній мірі змогла адаптува-

тися до сучасних ринкових умов, які дають суттєвий поштовх приватній ініціативі та покликані виявити найбільш ефективні моделі і способи господарювання, стабілізувати діяльність підприємств.

Підприємства споживчої кооперації в системі економічних відносин за своєю суттю не мають принципових відмінностей від підприємств в інших галузях і сферах народного господарства України.

Але в якійсній характеристиці, змісті, функціях можна відмітити низку особливостей, зумовлених природою, багатофункціональністю й організаційною побудовою системи споживчої кооперації, які впливають на управління підприємствами споживчої кооперації. Основні з них це:

- наявність комбінованої соціально-економічної системи, багатогалузевої і багатоцільовий характер діяльності, багатоступеневість і комплексність системи управління;

- демократичність управління власністю і розподілу прибутку, специфіка володіння, користування та розпорядження майном споживчих товариств, функціонування на основі самодіяльності пайовиків;

- специфіка міжгалузевих економічних зв'язків, специфіка зовнішньоекономічної діяльності, участь у міжнародному кооперативному русі;

- сприяння соціальному і культурному розвитку села, народних промислів і ремесел, органічний (традиційний) зв'язок з сільським господарством.

Враховуючи вказані особливості, розгляд діяльності підприємств споживчої кооперації України дозволяє відзначити основні проблеми забезпечення ефективного управління ПСК та їх сталого розвитку:

- неефективність законодавчої бази та державної регуляторної політики, слабка адаптованість політико-економічної системи держави до умов сучасного ринку,

- неефективне використання наявних ресурсів і ліквідного майна, низький рівень інноваційної діяльності, недостатній рівень інвестицій у підвищення ефективності виробництва та якості послуг;

- дефіцит знань про світовий досвід і можливості використання прозорих і демократичних методів управління, низький рівень консалтингу і бізнес-освіти у вищій школі, низьке бачення бізнесом свого зиску в інвестиціях у економіку знань;

- відсутність ефективних прийомів соціального і господарського менеджменту, практики маркетингу, бізнес-планування, сучасних методів та форм управління і організації господарської діяльності;

- недостатня якість інформаційного простору країни, відсутність ефективного динамічного управління системою споживчої кооперації і масштабних інформаційних систем управління підприємствами.

Відповідно «Стратегії розвитку споживчої кооперації України (2004-2015р.р.)» у 2015 році передбачено вийти на нову модель організації системи споживчої кооперації держави, яка на основі організаційної реструктуризації покликана забезпечити довгострокову конкурентоспроможність системи в цілому та об'єднаних нею організацій і підприємств. З цією метою передбачається низка заходів щодо модернізації системи управління споживчою кооперацією України, удосконалення діяльності підприємств на засадах економічного зростання і соціалізації [11].

Вирішення цих питань потребує від держави, суспільства, системи споживчої кооперації України відповідного часу. Але вже сьогодні для зміцнення ринкового становища, підвищення конкурентноздатності та забезпечення стабілізації діяльності підприємств споживчої кооперації необхідні термінові заходи для усу-

нення вищевказаних перешкод і серйозні інвестиції до інфраструктури кооперації, яка б відповідала сучасним умовам бізнесу.

Цю думку підтримують рішення позачергової Генеральної Асамблеї Міжнародного кооперативного альянсу, що проходила 5-6 червня 2008 року в Римі (Італія), які направлені на зміцнення та підвищення ефективності стабільної діяльності підприємств споживчої кооперації у світовому співтоваристві [12].

Ефективність господарювання ПСК перебуває у цілковитій залежності від того, наскільки в системі управління (СУ) підприємством контролюються економічні процеси, що проникають в економіку регіону (мезорівень), держави (макрорівень) все глибше та в зв'язку з чим навколишнє середовище як невизначене буде передбачуваним для конструктивної реакції підприємства на ці процеси [13, С.29].

Управління ПСК базується на використанні різнопланової інформації, необхідної для прийняття управлінських рішень. Якість цих рішень значною мірою залежить від економічної інформації, яка використовується на різних етапах процесів управління ПСК.

Економічна інформація є одним з найбільш масових різновидів інформації, що відображає процеси виробництва, розподілу, обміну і споживання матеріальних благ і послуг [14, С.13].

Принципово можливі чотири підходи до технології обробки економічної інформації в СУ ПСК: централізоване зберігання й обробка інформації при централізованому управлінні економіко-виробничими об'єктами; централізоване зберігання й обробка інформації при децентралізованих (незалежних) СУ; розподілене зберігання й обробка інформації при централізованому управлінні; розподілене зберігання й обробка інформації при децентралізованому управлінні [15, С.12].

На наш погляд, для вдосконалення (модернізації) СУ ПСК найбільш приваблива децентралізація структури СУ на основі розподіленої обробки економічної інформації (РОЕІ).

Технічна передумова створення системи РОЕІ це наявність комп'ютерного парку й комунікацій в ПСК. Організаційна передумова становлення концепції РОЕІ це децентралізація управління ПСК в сучасних ринкових умовах господарювання.

Фактори, які стимулюють впровадження концепції РОЕІ в СУ підприємств наведені в літературі [16, С43]. Але, для реалізації конкретних заходів щодо впровадження концепції РОЕІ в СУ ПСК необхідно враховувати особливості, які притаманні лише ПСК як соціально-економічним системам, що вказані вище та в [18 - 20]. Впровадження концепції РОЕІ в СУ ПСК забезпечить ефективність їх господарювання, сталий розвиток і конкурентноздатність.

Запровадження концепції розподіленої обробки економічної інформації (РОЕІ) в системі управління (СУ) підприємств споживчої кооперації (ПСК) [17, С.34-36] вимагає створення відповідної інформаційної системи (ІС) для управління ПСК.

В основі організації ІС СУ ПСК лежить модель ІС. За допомогою моделі ІС визначається яким чином організована та підтримується мовними і програмними засобами сукупність взаємопов'язаних між собою інформаційних даних, які зберігаються на технічних носіях бази даних і описують визначену предметну область. Модель ІС зображує множини інформаційних даних і описує взаємозв'язки між ними.

При дослідженні взаємозв'язків множин інформаційних даних ІС СУ ПСК у внутрішньому з її зовнішнім середовищем однією з важливих умов є облік особ-

ливостей, які притаманні лише ПСК як соціально-економічним системам [18, С.50].

Загальновідомі наступні основні моделі ІС: ієрархічні, мережеві і реляційні. Ієрархічна модель створюється на основі принципу супідрядності між елементами інформаційних даних і є деревовидною структурою, яка складається з вузлів (сегментів) і дуг (гілок). Основні недоліки цієї моделі – у обмеженні форм зображення взаємозв'язків між даними, значному часі пошуку даних і складності їх корегування. Мережева модель ІС це орієнтований граф, який має найменування вершин і гілок. Ця модель також має ряд недоліків: складність реорганізації ІС з появою нових елементів даних, відсутність адаптації щодо підтримки всіх типів взаємозв'язків тощо.

На наш погляд, найбільш приваблива модель ІС для управління ПСК може бути створена на основі подальшого розвитку теорії відносин [16] (реляційна модель). Вона має ряд переваг порівняно з мережевими та ієрархічними моделями ІС.

Реляційна модель ІС проста і наочна у проектуванні, має достатнє теоретичне обґрунтування, що дозволяє створити раціональну модель, яка найбільш наближена до реальної ІС. Мережеві та ієрархічні моделі ІС більше орієнтовані на централізовану обробку даних. Реляційні моделі можна використовувати в системах управління як з централізованою обробкою даних, так і децентралізованою. Вибір реляційної моделі ІС для управління ПСК дозволить здійснювати динамічну композицію при РОЕІ [17], забезпечити гнучкість декомпозиції та зручність в організації передачі інформаційних потоків у мережі [19, 20].

Висновки. Таким чином, проведено аналіз особливостей, зумовлених природою, багатофункціональністю й організаційною побудовою системи споживчої кооперації, які впливають на управління ПСК. Розглянуто підходи до технології обробки економічної інформації в СУ ПСК. Визначено концепцію РОЕІ для децентралізованої структури СУ ПСК, як найбільш привабливу. Розглянуто моделі інформаційної системи для управління підприємствами споживчої кооперації. Запропоновано реляційну модель інформаційної системи для управління підприємствами споживчої кооперації. Впровадження концепції розподіленої обробки економічної інформації в системах управління підприємств споживчої кооперації, використання реляційної моделі інформаційної системи для управління підприємствами споживчої кооперації України забезпечить ефективність їх господарювання, сталий розвиток і конкурентноздатність.

Напрямок подальших досліджень автор бачить у розробці методик використання реляційної моделі інформаційної системи підприємств споживчої кооперації для аналізу та синтезу систем управління підприємствами.

Література

1. Офіційний сайт Укоопспілки. [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.coop.ua/ret/coop.php>>.
2. Закон України «Про споживчу кооперацію»// Відомості Верховної Ради.-1992.-№30.-Ст.414 (з подальшими змінами). [Електронний ресурс]. - Режим доступу: <<http://www.rada.kiev.ua>>.
3. Господарський кодекс України: Офіційний текст. [Текст] - К.: Кондор, 2004.-208с.
4. Матеріали ХХ з'їзду споживчої кооперації України: 18.03.2009р.-К.: ПСК „Редакція газети „Вісті Центр. спілки споживч. тов. України”, 2009.-320с.
5. Бабенко С.Г. Споживча кооперація України: Теоретичні проблеми сучасного розвитку. [Текст] // Проблеми розвитку споживчої кооперації України в ринковому середовищі. 4.1. – Львівська комерційна академія, 1998.-С.3-11.

6. Бабенко С.Г. Трансформація кооперативних систем у перехідній економіці. [Текст] .-К.:Наукова думка, 2003.-332с.
7. Економіка України: стратегія і політика довгострокового розвитку. [Текст] / За ред.акад. НАН України В.М. Гейця. К.: Ін-т екон. прогнозування, Фенікс, 2003.-1008с.
8. Маркіна І.А. Формування ефективної концепції управління споживчою кооперацією як соціально-економічною системою. [Текст] // Науковий вісник ПУСКУ. Серія «Економічні науки».-Полтава, РВЦ ПУСКУ, 2005.-№1(15).-С.78-86.
9. Рогоза М.Є. Управління промисловими підприємствами: соціально-економічні чинники та особливості організації. Монографія. [Текст] / -Полтава, РВЦ ПУСКУ, 2005.-281с.
10. Чухно А. Перехід до ринкової економіки. [Текст] .-К.: Наукова думка, 1993.-278с.
11. Стратегія розвитку споживчої кооперації України (2004-2015 рр.). Центральна спілка споживчих товариств. Укоопспілка. ХІХ з'їзд споживчої кооперації України. [Текст] // Вісті. Діловий випуск.-2004.-№15(268).
12. Сила кооперації – в єдності. Матеріали позачергової Генеральної Асамблеї Міжнародного кооперативного альянсу (5-6 червня 2008 р., Рим, Італія). [Текст] // Вісті.-2008.-№25(838).
13. Рогоза М.Є. Стратегічне управління підприємствами споживчої кооперації: економетрично-інформаційні системи і моделі. Монографія. [Текст] / М.Є. Рогоза, А.А. Скляр.-Полтава.: РВВ ПУСКУ, 2009.-116с.
14. Інформаційні системи і технології в економіці: посібн. для студ. вищ. навч. Закладів. [Текст] / за ред. В.С. Пономаренка.-К.: Видавн. центр „Академія”, 2002.-544с.
15. Компьютеризация информационных процессов на промышленных предприятиях / В.Ф. Сытник, Х. Срока, Н.В. Еремина и др.. [Текст] -К.: Техника; Катовице: Экономическая академия им. Карола Адамецкого, 1991.-215с.
16. Мартин Дж. Вычислительные сети и распределенная обработка данных. [Текст] / Дж. Мартин.-М.: Финансы и статистика, вып 1, 1985.-256с.
17. Івченко Є.І. Концепція розподіленої обробки інформації в системах управління підприємств споживчої кооперації. [Текст] / Є.І. Івченко // Проблеми економічної кібернетики: ХІV всеукр. наук.-метод.конф., 8-9 жовтня 2009 р., м. Харків.- Харьков.: ХНУ ім. В.Н. Каразіна, 2009.-С.34-36. - ISBN 978-966-623-610-7.
18. Івченко Є.І. Економічні проблеми стабілізації діяльності підприємств споживчої кооперації України і шляхи їх вирішення. [Текст] / Є.І. Івченко // Торгівля і ринок України: темат.зб.наук.пр. Голов.ред. О.О. Шубін. - Донецьк: ДонНУЕТ.-2008.- Вип.26, Т.1.-С.49-54. - ISBN 966-7634-06-X.
19. Івченко Є.І. Проблеми інноваційного розвитку підприємств: інформаційно-комунікаційні технології [Текст] / Є.І. Івченко //Науковий вісник ПУСКУ. Серія «Екон.науки».-Полтава, РВВ ПУСКУ.-2008.-№1(26).-С.112-117.
20. Івченко Є.І. Пріоритети розвитку підприємств споживчої кооперації: впровадження інформаційно-комунікаційних технологій. [Текст] / Є.І. Івченко, В.А. Куценко // Споживча кооперація ХХІ століття: уроки трансформаційних реформ і перспективи розвитку: міжн.наук.-практ.конф., 20-21 листопада 2008 р.: матер. конф.-Полтава, 2008.- С.204-206.

Поступило до редакції 16.04.2010

Рецензент: Рогоза М.Є., докт.екон.наук, проф.